

SRĐAN JANKOVIĆ

POLOVI DIGLOSIJE U ARAPSKOM*

1. Karakterističan fenomen dihotomne jezičke podvojenosti, naznačen terminom *diglosija*,¹ FERGUSON je sociolingvistički definisao ovako:

DIGLOSIJA je relativno stabilna jezička situacija u kojoj, pored osnovnih dijalekata jezika (koji može obuhvatati jedan standard ili regionalne standarde), postoji i jedan jako različit, u visokom stepenu kodificiran (gramatički često kompleksniji) nadređeni varijetet, medij velike i cijenjene pisane literature ili u ranijem periodu ili u nekoj drugoj jezičkoj zajednici, koji se uglavnom uči u okviru formalnog obrazovanja, a upotrebljava se najviše za svrhe pisane riječi i formalnog govornog iskaza, ali ga nijedan sektor zajednice ne upotrebljava za običnu konverzaciju.²

FERGUSON je simbolom H (high variety, tj. »visoki /viši/ varijetet«) obilježio taj nadređeni varijetet, a simbolom L (low variety, tj. »niski /niži/ varijetet«) — osnovni dijalekt.

1.1. U konkretnom slučaju diglosije koji razmatramo, kao H varijetet fungira arapski književni jezik, a kao L varijetet —

* Ovaj rad predstavlja neznatno modificiranu drugu glavu iz doktorske disertacije »Diglosija u savremenom arapskom — na materijalima književnog arapskog i egipatskog kolokvijalnog arapskog«.

¹ Up. naš rad »Fenomen diglosije u jeziku«, *Treći program Radio-Bеограда*, leto 1973, pp. 193—202.

² »DIGLOSSIA is a relatively stable language situation in which, in addition to the primary dialects of the language (which may include

a standard or regional standards), there is a very divergent, highly codified (often grammatically more complex) superposed variety, the vehicle of a large and respected body of written literature, either of an earlier period or in another speech community, which is learned largely by formal education and is used for most written and formal spoken purposes but is not used by any sector of the community for ordinary conversation«. (FERGUSON 1959/64, p. 435b).

egipatski kolokvijalni arapski. U pitanju je, dakle, arapska jezička zajednica u Egiptu. Prije nego što pristupimo bližoj sociolingvističkoj identifikaciji ova dva idioma, zadržaćemo se najprije na kratkom i jezgrovitom opisu arapske jezičke situacije koji je dao DIEM:

U arapskom prostoru postoji ovakva jezička situacija: svi govorni subjekti bez izuzetka govore od djetinjstva, kao maternjim jezikom, jednim nepisanim arapskim jezikom koji se razlikuje idući od jedne regije do druge. Ovaj jezik upotrebljavaju podjednako neobrazovani i obrazovani, oni na ovom jeziku misle i osjećaju, i na ovom jeziku se odvija svakodnevna usmena komunikacija. Pored njega, u školi se uči jedan književni jezik koji je srodan sa govorima svakodnevne komunikacije: književni arapski (nazvan i pisani arapski, engl. Modern Standard Arabic) koji se ima praktikovati u pisanoj upotrebi i u formalnim govornim situacijama. Ovaj književni jezik se može smatrati modernom formom klasičnog arapskog s kojim se fonetski i morfološki slaže gotovo potpuno, leksički u velikoj mjeri, a uslovno samo u stilskom pogledu. Dok dijalekti vrijede kao da su bez istorije, književni arapski vidi iza sebe gotovo milenij i po dugu istoriju.³

Up. i naš rad 1963, str. 239—242.

1.2. S tim u vezi »pojam 'savremeni arapski jezik' uključuje u sebe arapski književni jezik i savremene teritorijalne dijalekte s njihovim govorima i narječjima« (ŠABRATOV 1961, 7). To znači da se pod »savremeni arapski jezik« podrazumijeva jezička djelatnost Arapa uopće, bez obzira na njen pojavni oblik, u svoj lepezi njene razuđenosti.

2. Pod terminom *arapski književni jezik* (AKJ), koji je kao takav kod nas odomaćen u upotrebi, podrazumijevamo ovdje sa-

³ Im arabischen Raum besteht folgende sprachliche Situation: Alle Sprecher ohne Ausnahme sprechen von Kindheit an eine illiterate arabische Sprache, welche von Region zu Region verschieden ist, als Muttersprache. Diese Sprache gebrauchen der Ungebildete und der Gebildete gleichermassen, in dieser Sprache denken und fühlen sie, und in dieser Sprache werden die mündlichen Alltagsgeschäfte abgewickelt. Daneben wird in der Schule eine literate Sprache gelehrt, mit der die Alltagssprachen — die Dialekte — verwandt sind: das Hocharabische (auch Schriftsprache, engl. Mo-

dern Standard Arabic, genannt), welches im schriftlichen Gebrauch und in formeller mündlicher Rede zu gebrauchen ist. Diese literate Sprache kann als die moderne Form des klassischen Arabisch, mit dem sie phonetisch und morphologisch nahezu vollständig, lexicalisch zu einem grossen Teil und nur in stilistischer Hinsicht bedingt übereinstimmt, angesehen werden. Während die Dialekte als geschichtlos gelten, schaut das Hocharabische auf eine fast eineinhalbtausendjährige literate Geschichte zurück. (DIEM 1974, 1).

vremeni arapski književni jezik, dakle, standardnojezičku komponentu savremenog arapskog jezika.

2.1. Ali AKJ je samo najnovija, posljednja etapa u razvitku književnog jezika kod Arapa, koji je do sada prešao ove faze: klasični arapski, stari srednjoarapski, srednjoarapski i moderni arapski (up. *Encyclopédie de l'Islam*, Tome I, Livraison 9, pod odrednicom 'arabiyya, p. 578b, 582b—592a). »Moderni arapski«, koji je u ovoj ediciji obradio WEHR (1957, pp. 590a—592a), predstavlja, dakle, naš AKJ.

On se počeo formirati već u prvoj trećini 19. stoljeća, u plodonosnim kontaktima s evropskom civilizacijom, a u današnje vrijeme posjeduje razvijenu živu literaturu i publicistiku (KRAČKOV-SKLJ 1946, 320). Prema tome, AKJ je rezultat vjekovnog razvoja književnog jezika od njegove klasične faze. On nije nastao na osnovu nekog dijalekta već na osnovu klasičnog arapskog (ŠARBATOV 1961, 9; 1965, 55). Otud je on sačuvao osnovne crte klasičnog jezika: gramatika se nije mijenjala; morfologija je ostala ista, a sintaksa je zadržala osnovne karakteristike klasične sintakse s tim što je postala nešto elastičnija (MARČAIS 1930—31/61, 84; TOMICHE 1968, 1173). Ono što se mijenalo, to je vokabular sa dosta neologizama i pozajmica iz evropskih jezika, kao i frazeologija koja je dosta u znaku evropskih kalkova i evropeizacije stila, osobito u jeziku sredstava masovnih komunikacija (up. WEHR 1957, 591ab). Fonološki, pak, sistem klasičnog arapskog potpuno je očuvan.

2.2. AKJ je za sve obrazovane Arape »istinski internacionalni koiné« (TOMICHE 1968, 1173), on je općenito usvojen kao zajednički medij komunikacije u čitavom arapskom svijetu (AL-ANI 1970, 18), njemu pribjegavaju govornici različitih dijalekata u međusobnoj konverzaciji i on za njih funkcionise kao »a sort of clearing-house« (SMEATON 1956, 358). On je zadržao visok stepen jedinstvenosti i funkcija kao zvanični i standardni jezik u svim arapskim zemljama (ALTOMA 1969, 3). Osim toga, on je simbol neizmjerne velike kulturne zaostavštine (DIEM 1974, 8). Spomenimo još da je nedavno usvojen i kao jedan od zvaničnih jezika OUN.

2.3. Međutim, AKJ nije potpuno jedinstven. Iako je normiran u pismu i morfologiji, u izgovoru u različitim arapskim zemljama osjeća se jasno uticaj mjesnih dijalekata.⁴ »Po akcentu (dodajemo, dijalekatskom), po fonetskim momentima, po određenom sloju najviše upotrebljavane leksike u datoj zemlji (sinonimika), razlikuje se jezik predstavnika jedne arapske zemlje od druge, čak alko govore na književnom jeziku« (ŠARBATOV 1965, 58). Razlike u vo-

⁴ SALMAN AL-ANI, na primjer, kaže da izučava fonologiju savremenog standardnog arapskog onako kako se upotrebljava u Iraku, te

uzgred napominje: »Needless to say, the phonology varies, however slightly, from one Arab country to another« (1970, 18).

kabularu ne očituju se samo kod izraza iz običnog života nego i u naučnoj, pravnoj i vojničkoj terminologiji (DIEM 1974, 2). Za to je dovoljno baciti pogled na WEHROV rječnik, u kom su posebno naznačeni izrazi u regionalnoj upotrebi.

Iz ovog razloga možemo govoriti o *varijantnosti* u AKJ s obzirom na to da ga upotrebljavaju različite sociokulturne sredine arapskog svijeta. Zato je važno konstatovati da ovdje imamo u vidu AKJ samo onako kako se upotrebljava u Egiptu.

2.4. Za AKJ postoji obilje naziva u arabistici. Pored veoma proširenog naziva *klasični arapski*, i to na mnogim jezicima, susreće se čitav niz drugih naziva: *l'arabe moderne* (MARÇAIS 1930—31/61; PELLAT 1952; MONTEIL 1960), *néo-arabe* i *arabe néo-classique* (LECERF 1932—33; isti autor je predložio i naziv *l'arabe officiel* — up. JOMIER 1964), *neoclassical* (SMEATON 1956, 359), *l'arabe vivant* (PELLAT 1952), *l'arabe médian* (naziv J. BERQUEA — up. MONTEIL 1960, 25), *l'arabe classique moderne* (naziv CANTINEAU — up. CANTINEAU—HELBAOUI 1953, 7), *modern literary Arabic* (COWAN D. 1958), *modern standard Arabic* (COWAN W. 1968; KAYE 1970; ABDEL-MALEK 1972), *modern written Arabic* (WEHR—COWAN 1966), *standard Arabic* (BEESTON 1970, 12), *contemporary standard Arabic* (AL-ANI 1970), *Neuhocharabisch* (WEHR 1952, p. III), *Hocharabisch* (DIEM 1974, 1) *sovremennyj arabskij literaturnyj jazyk* (gotovo jedini naziv u ruskoj arabistici — up. KOVALEV—ŠARBATOV 1960, 5; ŠARBATOV 1961, 9, i drugdje) i sl. Kod nas je uobičajen naziv *arapski književni jezik* ili *književni arapski*.

Postoje dva tradicionalna i općeprihvaćena arapska naziva za nociju »arapski književni jezik«: (*al-luġa*) *al-'arabiyya* »arapski jezik«, i (*al-luġa*) *al-fuṣḥā* »jasni jezik«. Dok je prvi naziv neutralan, drugi je vrijednosno markiran s obzirom na oponiranost prema kolokvijalnom (*al-'āmmiyya*).⁵ IBRĀHĪM AL-YĀZĪĠĪ je upotrijebio izraz *al-lahġa al-fuṣḥā* (1899, 5).

Drugi nazivi u arapskom su od manjeg značaja. Vrlo je ekspresivan stari naziv *luġat ad-dād* »jezik dāda«, tj. arapski; up. ahl ad-dād, »oni koji govore arapski«, tj. Arapi); zatim, osobito danas, *al-luġa al-muštarika* »zajednički jezik« (tj. svih Arapa), i čak veoma autoritativan naziv *luġat al-Qur'ān* »jezik Qur'āna«. Svi ovi nazivi se rjeđe upotrebljavaju, i to sa određenom stilskom i emotivnom vrijednošću na osnovu njihovih specifičnih denotacija.

U najnovije vrijeme KAMĀL BIŠR, naučnik savremene orientacije, predložio je umjesto naziva *al-fuṣḥā* drugi naziv: (*al-luġa*) *al-'arabiyya al-mu'āšira* »savremeni arapski«. Zanimljivo je obraz-

⁵ O vrijednosnim nazivima za H i L idiome u arapskom govori DIEM 1974, 3—4.

loženje uz taj prijedlog: ne samo da *al-fuṣḥā* izravno asocira na antiponiranost prema *al-‘āmmiyya*, i da automatski povlači nametanje preskriptivne norme, nego taj naziv ničim ne distancira savremenu etapu književnog arapskog od klasične etape, a one se odista razlikuju (1966, 42ab).

3. L varijetet u našem slučaju, koji ćemo za sada neutralno zvati *egipatski kolokvijalni arapski*, u arabistici veoma često nazivaju kolokvijalnim dijalektom, a ranije i egipatskim vulgarnim dijalektom. Međutim, autori koji su ga obrađivali uvijek u predgovoru napominju da pod tim razumiju kairski govor. Najeksplicitnija je u tom pogledu N. TOMICHE, čija knjiga nosi naslov *La Parler du Caire*.

Termin *dijalekat* je ovdje razumljiv, jer se i u slučaju odnosa AKJ — kolokvijalni govor reflektuje univerzalna dihotomija »jezik« — »dijalekat« (HAUGEN 1966, 922). Međutim, sam izraz »egipatski kolokvijalni dijalekat« svojom denotacijom dozvoljava slobodnu upotrebu i za svaki drugi govor, narječje, dijalekat arapskog na teritoriji Egipta, a ne samo za kairski govor. To je očit terminološki hendikep. No zaustavimo se najprije na dijalekatskoj slici Egipta.

3.1. Iako su dosadašnja dijalekatska istraživanja u Egiptu oskudna (izuzev kairskog govora), ipak se može govoriti, bar u glavnim linijama, o dijalekatskoj razuđenosti Egipta. Prije svega, razlikuju se dvije glavne grupe govora: govori Donjeg Egipta i govori Gornjeg Egipta. Osnovne razlike između ove dvije grupe govora obrađuje NADA TOMICHE (1962): *qāf* se u DE reflektuje kao [ʔ], u GE kao [g]; *ḡim* u DE kao [g], a u GE kao [dʔ] i [d] (p. 770); *imāla* je rjeđa u GE a češća u DE (p. 771—772); klasični diftonzi su iščezli u DE, a na specifičan način su se zadržali u GE — [e^a] i [o^a] (p. 772—773); postoje akcenatske razlike kao *maktāba* »biblioteka«, *istalāmítak* »pokupila te je« u DE naspram *máktaba*, *istalāmítak* u GE (p. 774—775); pronominalni sufiks III lica mas. sing. -*h* u DE se može izgubiti: *yidrabbuu(h)* »tuku ga«, a u GE ne: *yidrabbuuḥ* (p. 776); durativna vrijednost imperfekta dobija se u DE prefiksom *b-*, češće, ili *‘ammal*, rjeđe, a u GE samo elita društva upotrebljava *b-*, inače je prefiks *‘a* i *‘amma*; u DE futurni prefiks *ḥa-* često ima oblik *ha-*, a u GE nikad. pored toga što se u istoj vrijednosti pojavljuje *nibqa* (p. 776—777); u DE je pluralna paradigma *‘awlaad* a u GE *wlaad* (p. 777); osim toga, postoje razlike u vokabularu, sa jednom prelaznom zonom (p. 777—778).

U okviru grupe govora Donjeg Egipta razlikuju se dalje tri podgrupe: Kairo sa njemu gravitirajućim provincijama Manufiyya, Dah’iliyya i Ġarbiyya; Aleksandrija sa područjima Beḥeera i Damanhūr, i Šar’iyya sa zonom Kanala (Tomiche 1968, 1175—1176). U Gornjem Egiptu se isto tako razlikuju tri podgrupe: od Gize do Minye, od Asyuṭa do Kene, i od Kene do Asuana (p. 1176—1177).

Što se tiče arapskih dijalekata oaza i pustinje, oni još nisu izučeni (p. 1178).

U pogledu razlike između govora grada i sela, na kojoj je posebno insistirao VOLLERS, N. TOMICHE tvrdi da se ne može razlikovati gradski od seoskog govora, jer je selo danas u stalnom odnosu sa gradom tako da osnovu radnog stanovništva u gradu sačinjavaju ljudi sa sela, pogotovo u uslovima kad govor metropole dobija sve više na značaju (1968, 1178).

3.2. Pored ove geografske dijalekatske podjele, postoji i ona druga, socijalna ili »vertikalna«, tj. klasna (HARRELL 1957, 1). Jako su uočljive razlike među socijalnim klasama: bogatiji vokabular i kompleksnija sintaksa odlikuju jezik višeg sloja i elite od jezika većine radnika i seljaka (TOMICHE 1968, 1178). Uz to, jezik Kopta pokazuje izvjesne razlike prema jeziku muslimana: manja velarizacija, zatim specifični vjerski vokabular, i neki posebni izrazi kao *bitnayııl eeh?* »Šta radiš?« (p. 1178—1179).⁶

3.3. Poslije ovog uvida u dijalekatsku razuđenost u današnjem Egiptu, postaje jasnije da je sve manje osnova za upotrebu izraza »egipatski kolokvijalni dijalekt« za ono što nazivamo kairski govor. Pravi izvor te nemotivisanosti leži u difuznosti samog izraza *dijalekt*.

Zapravo, s terminom *dijalekt* lingvistika i nije do kraja načisto s obzirom na nejasnoće i dvosmislenosti koje on sobom nosi (HAUGEN 1966, 922). »Dijalekte konstituišu na bilo kom stepenu apstrakcije njihova obilježja na svakom nivou analize, i ona obilježja koja dijele sa drugim dijalektima i ona koja su osobita za neki poseban dijalekt. Tako se dijalekti definišu kao zbir svojih karakteristika, a to je iskaz koji se, naravno, jednako može upotrijebiti za svaki jezik«⁷ — veli ROBINS! A pošto je sam izraz *dijalekat* apstrakcija (ROBINS 1966, 51), samo od stepena razrađenosti mjerila zavisiće da li ćemo pod tim nazivom podrazumijevati veći ili manji kraj, veću ili manju grupu govornih subjekata. Otud na jednoj strani skale možemo ići do ekstremne tačke — jezika, a u suprotnom smjeru do ekstremne tačke — idiolekta (*ibid.*). Uz to, ono što izraz *dijalekat* sugeriše jeste neformalan ili seljački govor ili govor niže klase (HAUGEN 1966, 924), a kao društvena norma dijalekat je jezik koji je isključen iz učtivog društva (p. 925).

Sve u svemu, nazivom *dijalekat*, toliko uobičajenim u arabistici, nećemo ništa jasnije odrediti naš L varijetet. Jer taj varijetet

⁶ U Bagdadu Arapi hrišćani govore »hrišćanski arapski« u međusobnoj komunikaciji, a u miješanoj grupi govore opći »muslimanski arapski« (po BLANCU — up. FER-GUSON 1959/64, 429a).

⁷ »Dialects are constituted at any degree of abstraction by their fea-

tures at each level of analysis, both those share with others and those peculiar to a particular dialect. So dialects have been defined as the sum of their characteristics, a statement equally applicable, of course, to whole language.« (ROBINS 1964/66, 54—55).

je, ipak, nešto drugo. U tom smislu M. M. GUHMAN primjećuje da je status arapskih dijalekata, koji predstavljaju sredstva komunikacije u raznim arapskim zemljama *drukčiji* nego status dijalekata u užem smislu riječi (1970, 514), oni su *znatno složenije jezičke tvorevine* u poređenju s dijalektima srednjovjekovne Evrope (p. 508; podvukao — S. J.). Znači, naš L varijetet je zapravo »dijalekat« u širem značenju riječi kao »znatno složenija jezička tvorevina«. Šta je smisao svega ovog?

3.4. ALTOMA govori kako se kolokvijalni arapski razlikuje ne samo od jedne arapske zemlje do druge nego i od jednog do drugog područja iste teritorije, uključujući i razlike između sjedišta i nomadskog elementa. Na to on dodaje: »Međutim, postoji u svakom pojedinom slučaju jedan standardni ili polustandardni kolokvijalni govor koji se bazira na dijalektu glavnog grada.«⁸ Na ovom ćemo se zadržati.

U dijalekatskom mozaiku Egipta kairski govor, često nazivan egipatskim kolokvijalnim dijalektom, ima posebno mjesto. Prije svega, to je govor višemilionske metropole sa neuporedivim društveno-ekonomskim, političkim i kulturnim prestižom ne samo u Egiptu nego i u tom dijelu svijeta. A govor obrazovanog sloja glavnih gradova ima specijalan status kao reprezent »jezika« (ROBINS 1964/66, 51, 56), i, ako je tačna CANTINEAUOVA konstatacija da su, međusobno dosta slični, govori velikih gradova kao Damaska, Alepa, Bejruta, Jerusalima razumljivi u upotrebi u čitavim regionima, i da ih upotrebljava društvena, kulturna i politička elita dotičnih zemalja (CANTINEAU—HELBAOUI 1953, 7), sa jasnim prestižom nad mjesnim govorima, onda to neuporedivo više vrijedi za govor Kaira u odnosu na Egipat. Osim toga, u Egiptu se, inače, kolokvijalni idiom više cijeni nego u drugim arapskim zemljama (DIEM 1974, 98).

Kairski govor, kao govorni idiom metropole, utiče na govore u cijeloj zemlji putem difuzije preko masovnih sredstava informacija: radija i televizije sa čestim i omiljenim programom na »dijalektu« — kairskom govoru (komedije, serije u nastavcima, najrazličitije reporterske i kviz emisije i sl.), kina (filmovi su gotovo odreda na ovom egipatskom »dijalektu«) i čak štampe (u dijalogu karikature, na primjer). On teži da prekrije dijalekatsku raznolikost čitave egipatske regije, utičući na mjesne dijalekte, osobito u Donjem Egiptu, ali i u Gornjem, s težnjom da se proširi na cijelu zemlju (up. osobito TOMICHE 1962, 768; 1968, 1175, 1178). »Postoji, napokon, jedan govorni i pisani dijalekt, dijalekt Kaira, koji svojim prestižom ostavlja traga ne samo na drugim arapskim dijalektima Egipta nego i na književnom jeziku.«⁹ »Arapski dijalekat

⁸ »However there is in each case a standard or semi-standard colloquial based on the dialect of the capital city« (ALTOMA 1969, 3).

⁹ »Il y a ensuite un dialecte parlé et écrit, celui de Caire, qui, par son prestige, marque non seulement les autres dialectes arabes d'Égypte,

Kaira... uživa danas prestiž i raširenost koji mu izgleda moraju pribaviti značaj jezika l'Ile-de-Francea u formiranju francuskog. Ovaj govor u svim svojim formama, najnarodnijim kao i najviše građanskim, utiče stvarno na 'govornu' literaturu: kino, radio, pozorište.«¹⁰ Kairski govor je upravo onaj idiom koji na razini govornih dijalekata u Egiptu predstavlja zapravo kolokvijalni *koiné* (GUHMAN 1970, 505), odnosno igra ulogu nepisanog standarda, tako da i obrazovani iz Gornjeg Egipta moraju učiti ne samo književni jezik nego isto tako i jednu aproksimaciju kairskog govora za razgovorne svrhe (FERGUSON 1959/64, 433a). Otud ga je IBRAHİM ANİS nazvao *al-lahġa an-numūdaġyya*, tj. »uzor-dijalekat« (1952, 204). Zato i nije čudno da se uvijek mislilo na njega kad se govorilo o »egipatskom kolokvijalnom dijalektu«.

3.5. Ako imamo pred očima HAUGENOVU misao da je »jezik« uvijek nadređen, a »dijalekat« podređen (1966, 923), te da jezik posjeduje funkcionalnu nadmoć u odnosu na »dijalekat« (p. 927), onda u konkretnom slučaju egipatskih arapskih dijalekata možemo konstatovati da je kairski govor u odnosu na druge egipatske dijalekte nadređen i da posjeduje funkcionalnu nadmoć u odnosu na njih, iako on nije »jezik«, tj. standardni jezik (što može biti samo AKJ). On, kairski govor, od njih je razvijeniji, jer ih je nadišao većim brojem funkcija (ibid.) koje njima nedostaju. On se, dakle, hijerarhijski uzdigao nad njima. Do koje mjere?

Položaj kairskog govora asocira na onaj »međusloj« koji povezuje dva jezička sloja — standardni jezik, s jedne, i dijalekte, s druge strane. Taj »međusloj« bi bio *Umgangssprache*, koji pokazuje pomiješani sistem, u njemu se miješaju elementi oba sistema. HUTTERER ga ovako određuje: »...*Umgangssprache* je upravo otvoreni jezički sistem koji osigurava da se ne prekine nesmetana cirkulacija između književnog jezika i dijalekata, i to ni u kom slučaju tako da prosljeđuje samo književne forme i elemente dijalektima nego i obrnuto, on je stalni posrednik elemenata dijalekata za književni jezik.«¹¹ »Njemački ispitivači razlikuju tri nivoa u socijalnoj raslojenosti savremenog njemačkog jezika, koji mogu biti označeni kao dijalekt u užem smislu (Mundart), poludijalekat

mais même l'arabe littéraire« (TOMICHE 1968, 1173).

¹⁰ »Le dialecte arabe du Caire... a aujourd'hui un prestige et une diffusion qui semblent devoir lui faire acquérir l'importance du langage de l'Ile de France dans la formation du français. Ce parler sous toutes ses formes, les plus populaires comme les plus bourgeoises, influe en effet sur la littérature 'parlé': cinéma, radio, théâtre« (TOMICHE 1968, 1174).

¹¹ »...die Umgangssprache ist eigentlich ein offenes Sprachsystem, welches die ungestörte Zirkulation zwischen Hochsprache und Mundarten unentbrochen sichert, und zwar keineswegs so, dass es nur hochsprachliche Formen und Elemente an die Mundarten weitergibt, sondern auch umgekehrt, es vermittelt ständig Elemente der Mundarten an die Hochsprache« (HUTTERER 1968, 286).

(Halbmundart ili Umgangssprache) i nacionalni književni jezik (Hochsprache), koji je u svojoj razgovornoj formi obično lako obojen u Njemačkoj mjesnim izgovorom« — kaže ŽIRMUNSKIJ, dodajući da u posljednjem slučaju imamo posla sa »gebildete Umgangssprache« — po terminologiji KRETSCHMERA, — tj. »svakodnevni jezikom obrazovanih« (1968, 26). ŽIRMUNSKIJ pretpostavlja terminu *Umgangssprache* termin *poludijalekt*, jer onaj prvi pored dvosmislenosti trpi i od nedosljedne upotrebe, dok je izraz *poludijalekt* okarakterisan njemu svojstvenim prelaznim položajem između dijalekta i razgovorne forme književnog jezika (ibid.). Kao bitno obilježje poludijalekta ističe se »dijapazon varijacija« (*Variationsbreite*, prema izrazu W. FLEISCHERA) između dva pola u razlikovanju socijalnih dijalekata, koji predstavljaju dijalekt u užem smislu, na jednoj, i književni jezik, na drugoj strani, tako da, iako su polovi zatvoreni u izvjesne granice, poludijalekat u jednom slučaju prelazi u dijalekat, a u drugom se sliva s govornom formom književnog jezika (p. 27).

Iako po nekim svojim osobinama kairski govor pokazuje karakteristike poludijalekta (sam položaj između dijalekata i književnog jezika, odgovarajuće funkcije, pa i specifičan »dijapazon varijacija« — *Mischsprache* u različitim stepenima interferencije polova diglosije), ipak bi prerano bilo identificirati naš L varijetet sa poludijalektom. Jer, sam termin *poludijalekt* još nije dovoljno sociolingvistički ispitán (tretiran je na materijalima njemačkog) da bismo njime mogli bez rezerve operirati u našem slučaju. Ne isključujemo mogućnost, ipak, da se njegovim apliciranjem na arapski slučaj dođe do novih teoretskih uvida. Za sada ostavićemo ga po strani.

Sa jednog strukturalnog gledišta kairski govor se može smatrati *dijasistemom*, tj. sistemom višeg nivoa koji uključuje u sebe »parcijalne sličnosti« pojedinih govora, kako kaže WEINREICH (1954/68, 307). Uz to, isti autor spominje i ispitivanje na nivou nestandardnog ili narodnog jezika (p. 315). On eksplicitno upozorava na značaj ekstralingvističkih korelacija i ukazuje na potrebu »eksternih« jezičkih ispitivanja. »Jedan problem za kombinovano strukturalno i 'eksterno' lingvističko ispitivanje jeste da se odredi koja strukturalna i nestrukturalna obilježja jezika su stvarno pomogla da se kontinuum narodnog jezika razdijeli na netehničke jedinice 'dijalekata' 'patois' itd.«¹² Na taj način se uvodi sociolingvistički kriterij u domen strukturalne dijalektologije.

Posmatrano u ovom svjetlu, kairski govor predstavlja jedan mnogo potpuniji i realniji sistem negoli goli fenomen *dijasistema*.

¹² One problem for combined structural and 'external' linguistic investigation is to determine what structural and nonstructural features of language have in fact helped

to break up the folk-language continuum into the non-technical units of 'dialects', 'patois', etc.« (WEINREICH 1954/68, 317).

Nema, zapravo, zapreke da kairski govor smatramo »nestandardnim ili narodnim jezikom« (*non-standard* or *folk-language* po WEINREICHU, p. 515), što je u principu isto što i »nerazvijeni« jezik kod HAUGENA. A on označava »samo to da se on ne koristi u svim funkcijama koje jezik može vršiti u društvu većem od lokalnog plemena i sela. Istorija jezika ubjedljivo pokazuje da ne postoji inherentno defektan jezik. Svi današnji veliki jezici jednom su bili nerazvijeni. Umjesto da se o nerazvijenim jezicima govori kao o 'dijalektima', kako je to uobičajeno, bilo bi bolje nazvati ih 'vernakularima' ili nekim sličnim terminom, a 'dijalekt' ograničiti na ono što lingvist smatra 'srodnim varijetetom'«¹³ (podvukao — S. J.).

3.6. Šta se podrazumijeva pod vernakularom?

U svojoj izvrsnoj studiji o univerzalnoj sociolingvističkoj tipologiji jezičkih idioma WILLIAM A. STEWART je najprije identifikovao četiri ključna atributa: standardizaciju, autonomnost, istoričnost i vitalnost, te njihovim kombinacijama, uz određena prisustva i odsustva nekih od ovih atributa, dobio sedam glavnih jezičkih idioma kako se to vidi na priloženoj tabeli:

ATRIBUTI				TIPOVI	SIMBOLI
1	2	3	4		
+	+	+	+	standardni	S
+	+	+	+	klasični	C
+	+	—	—	umjetni	A
—	+	+	+	vernakular	V
—	—	+	+	dijalekt	D
—	—	—	+	kreolski	K
—	—	—	—	pidžin	P

1 — standardizacija, 2 — autonomnost, 3 — istoričnost, 4 — vitalnost (STEWART 1968/70, pp. 533—539).

Prema ovoj tipologiji, *dijalekat* posjeduje dva atributa: vitalnost i istoričnost, a *vernakular* — tri: uz vitalnost i istoričnost, i — autonomnost. Dakle, autonomnost je onaj ključni atribut čije prisustvo/odsustvo suštinski razlikuje vernakular od dijalekta. A pod autonomnošću se podrazumijeva »jedinственost i nezavisnost

¹³ »Only that it has not been employed in all the functions that a language can perform in a society larger than that of the local tribe or peasant village. The history of languages demonstrates convincingly that there is no such thing as an inherently handicapped language. All the great languages of today

were once undeveloped. Rather than speak of undeveloped languages as 'dialects', after the popular fashion, it would be better to call them 'vernaculars', or some such term, and limit 'dialect' to the linguist's meaning of a 'cognate variety'«. (HAUGEN 1966, 927).

jezičkog sistema, ili bar nekog varijeteta unutar tog sistema« (FISHMAN 1972, 19).

U svjetlu ove tipologije nije teško odgovoriti na pitanje koji od ova dva tipa predstavlja kairski govor: to ne može biti dijalekt, to može biti samo vernakular. Kairski govor posjeduje upravo idealno sve attribute vernakulara, dok su svi ostali govori u Egiptu na nivou dijalekata. U tom je kvalitativna razlika između kairskog govora i ostalih egipatskih govora.

Na osnovu svega što je rečeno, na osnovu njegove veće razvijenosti od ostalih govora, njegove funkcionalne nadmoćnosti, širine upotrebe, hijerarhijske nadređenosti i osobito atributa autonomnosti, kairski govor zapravo je jedini konkurent koji može ponijeti naziv egipatski vernakular. Upravo taj idiom predstavlja naš L varijetet.

Egipatski vernakular (EV), kao termin relativno je nov u upotrebi. Tradicionalni naziv *egipatski dijalekt* još uvijek preovlađuje, mada je manje precizan i manje opravdan.

Termin *vernakular* upotrebljavaju američki sociolingvisti (na primjer, KLOSS 1966, 11; FISHMAN, koji govori o egipatskom, sirijskom, libanskom, iračkom itd. vernakularu — 1972, 96). Među evropskim arabistima upotrebljava ga isključivo Britanac BEESTON (1970, 11). Međutim, na drugoj strani, gotovo sva evropska arabistika (ruski, njemački, francuski arabisti, prije svega) upotrebljavaju isključivo termin *dijalekt* kad je riječ o arapskim vernakularima. Termin *vernakular* je u arabistici nov, ali ima velike šanse da ubrzo dobije širu upotrebu.

3.7. Među arapskim vernakularima EV zauzima posebno mjesto, uživajući veliki prestiž. On daje, čak, i kairskom naglasku književnog jezika poseban prestiž koji se osjeća na siro-libanskom području (DIEM 1974, 34). Karakteristično je da je predsjednik Naser mogao u političkim govorima upotrijebiti književni jezik s kolokvijalnim primjesama koje se kasnije pojavljuju i u štampanom tekstu govora,¹⁴ dok bi takva kombinacija u Siriji ili Libanu bila naprosto »zabranjena« (p. 23—24). EV je idiom najveće i u mnogom pogledu najuticajnije zemlje u arapskom svijetu. Svoj prestiž među drugim arapskim vernakularima on duguje vanjezičkim faktorima: političkoj, kulturnoj i vojnoj prevlasti; egipatski radio ga često emituje, egipatska pjesma na njemu je omiljena u cijelom arapskom svijetu, a egipatski film, donedavno gotovo jedini u arapskom svijetu, učinio ga je veoma poznatim i čak »modelom« za filmsku riječ, tako da se čak i libanski filmovi služe »kairskim

¹⁴ Up., npr., govor predsjednika Nasera od 22. jula 1961. povodom sedme godišnjice revolucije (1961). Kolokvijalizama je tu napretak, kao, npr.: /ma fišš tā'ifiyya wi ma fišš istiḥdām lid-dīn 'illā fis-siyāsa/

(p. 23); /al-binā as-siyāsi-lili qām yoom 23. yulyu/ (p. 25); /aṭ-ṭabaqatu r-ra'smāliyyatu l-mustağilla 'eeh hiyya? muš ma'na hādā 'anna.../ (p. 29), itd.

dijalektom« (DIEM 1974, 4—5). ANAWATI navodi slučaj marokanskog mladog učitelja koji je naučio EV gledajući egipatske filmove (1958, 285). Na Levantu u pozorištu već je LECERF konstatovao da govorni jezik ima »glavne crte egipatske fonetike« (MONTEIL 1960, 53). Iako svaki Arapin prirodno smatra svoj govor najboljim (FERGUSON 1959/68, 379), ipak »kairski dijalekat« čini u tom pogledu izuzetak: i mnogi drugi Arapi, ne-Egipćani, smatraju ga ljepšim od drugih, čak »najfinijim« od svih arapskih dijalekata (DIEM 1974, 4). EV je mnogo bolje poznat od bilo kojeg drugog arapskog vernakulara, i zbog toga MITCHELL preporučuje da, ako neko želi da uči neku kolokvijalnu formu arapskog, onda je izbor uvijek u prilog egipatskog (1962, 12).

3.8. Pored vrlo čestih naziva za EV o kojima smo već govorili (*govorni, kolokvijalni ili vulgarni egipatski dijalekt*), u arabistici se upotrebljavaju još neki nazivi kao što je često susretani u novije doba naziv *colloquial Egyptian Arabic* (HARRELL 1957, 18; ABDEL-MALEK 1972, i sl.). Interesantan je, iako neadekvatan, naziv G. D. SALIMA »dialogue Arabic« za EV nasuprot »monolog Arabic« za AKJ (KAYE 1970, 387).

Arapski općeprihvaćeni naziv (*al-luġa al-‘āmmiyya (al-misriyya)*), ili *al-luġa ad-dāriġa*, su najčešći. Prvi je očito vrijednosno markiran (»jezik prostog puka«), a drugi je u tom pogledu neutralan (»svakodnevni jezik«). Ali nema osnove da se pod ovim nazivom podrazumijeva *slang*, kako to čini IBRAHİM ANİS (1958, 91). Inače, kao ekvivalent za »dijalekat« u arapskom je u upotrebi izraz *al-lahġa*.

3.9. Preostalo nam je još jedno preciziranje: fenomen diglosije se očituje samo kod onih pripadnika jezičke zajednice koji su ovladali sa oba idioma, i H i L varijetetom. Budući da se L varijetet stiće kao maternji jezik, a H samo putem naknadnog školovanja, zaključujemo da se fenomen diglosije odnosi samo na onaj sloj društva koji je stekao obrazovanje. Jer, prema N. TOMICHE, AKJ je potpuno nerazumljiv nepismenim (1968, 1173), dok DIEM pretpostavlja da nepismeni može razumjeti govor na AKJ ako je riječ o lakšoj tematici, ili prosto iz konteksta; inače, AKJ ostaje za njega »eine dunkle und schwer verständliche Sprache«. Ali i oni sa školom manjkavo vladaju književnim jezikom u govoru tako da je veoma malo onih koji njim odista vladaju (1974, 11, 15—16). Vernakular je, zapravo, i maternji i dominirajući idiom kojim ljudi vladaju bolje od AKJ (p. 9).

Iz ovih razloga nepismeni, neobrazovani i neškolorani sloj društva (procenat analfabeta za segment stanovništva u dobi od 15—24 godine bio je u Egiptu 1960. godine 75%, i to 65% muških i 84% ženskih osoba — p. 10) samo posredno može doći u obzir prilikom razmatranja problema diglosije, budući da je on lišen či-

tavog jednog segmenta verbalnog repertara¹⁵ koji obrazuje AKJ. Otud je za nas od prvenstvenog interesa obrazovani sloj društva, jer se upravo u njegovoj jezičkoj upotrebi očituje diglosijski rascjep. Ovo nas dovodi do zaključka da, s obzirom na socijalnu (verbalnu) dijalekatsku razuđenost, za naš EV rezervišemo unaprijed onaj govor koji je kolokvijalni idiom obrazovanih i koji kao takav i uživa nesumnjiv prestiž u društvu. Razumljivo je, dakle, što moderni istraživači imaju u vidu ovakve kvalitete EV. T. F. MITCHELL precizira da je tu riječ o *cultured Cairene Arabic* (1962, 13), dok GAMAL-ELDIN govori o *educated Cairene Arabic*, ali ne želeći da narušava tek ustaljenu tradiciju u nazivu, on i dalje upotrebljava izraz *colloquial Egyptian Arabic* (1967, 7). U ovom pogledu najodređeniji je ABOUL-FATOUH, koji detaljno navodi da njegov govor obuhvata četiri tipa arapskog: 1. Fuṣṣa, 2. Semi-Fuṣṣa (s upotrebom pauzalnih formi kao glavnom karakteristikom), 3. Educated colloquial i 4. Plain colloquial (koji upotrebljava u kontaktu s neobrazovanim ljudima i koji se dalje može dijeliti na »urbani« i »ruralni« kolokvijalni). On kaže da je sebe ograničio u svojoj studiji na 3. i 4. tip »in an attempt to keep a minimum problems that may arise of a broader mixture of dialect« (1969, 11—12).

Kod nekih istraživača primjećuje se da u obrađivanju EV ulaze i neki njegovi varijeteti koji pripadaju govoru sasvim priprostih i nepismenih osoba (up. TOMICHE 1964). Međutim, i u takvim slučajevima u prvom planu je, ipak, govor obrazovanih.

4. Rezimirajući ono što je prethodno rečeno, možemo reći: sociolingvistička identifikacija polova diglosije u jezičkoj zajednici u Egiptu utvrđuje: a) H varijetet predstavlja AKJ, egipatska varijanta standardnog arapskog, b) L varijetet predstavlja EV, vernakulariziran kairski govor. Ovakva identifikacija omogućuje bolji uvid u samu prirodu diglosije.

LITERATURA

- 'ABDANNĀSIR 1961 — Gamāl 'Abdannāsir: *Hiṭāb ar-ra'īs Gamāl 'Abdannāsir fī 'īd at-ṭawra at-tāsi* 22. julyū 1961. *At-Tawra al-iḡtimā'iyya, Qawānīn yulya al-maḡīda* 1961. Laḡnat Kutub siyasiyya, al- Qāhira, 1961, pp. 9—50.
- ABDEL-MALEK 1972 — Zaki N. Abdel-Malek: *The Closed-List Classes of Colloquial Egyptian Arabic*. Mouton, The Hague — Paris, 1972.
- ABOUL-FATOUH 1969 — Hilmi M. Aboul-Fatouh: *A Morphological Study of Egyptian Colloquial Arabic*. Mouton, The Hague — Paris, 1969.

¹⁵ Za izraz *verbalni repertoar* up. FISHMAN 1972, 2—3.

- AL-ANI 1970 — Salman Al-Ani: *Arabic Phonology, An Acoustical and Physiological Investigation*. Mouton, The Hague — Paris, 1970.
- ALTOMA 1969 — Salih J. Altoma: *The Problem of Diglossia in Arabic. A Comparative Study of Classical and Iraqi Arabic*. Harvard Middle Eastern Monographs XXI. Harvard University Press, Cambridge (Mass.), 1969.
- ANAWATI 1958 — G. C. Anawati: Contribution à l'étude de l'arabe parlé du Caire. *MIDEO* 5 (1958), pp. 279—331.
- ANĪS 1958 — Ibrāhīm Anīs: *Min asrār al-luġa* (II izd.). Maktabat al-anglū-miṣriyya, al-Qāhira, 1958.
- 'ARABIYYA EI 1957 — Članak 'arabiyya u *Encyclopédie de l'Islam*, Nouvelle Edition, par B. Lewis, Ch. Pellat et J. Schacht, sous la patronage de l'Union académique internationale. Tome I, Livraison 9. Brill — Maisonneuve, Max Besson; Leiden, Paris, 1957, pp. 579—622.
- BEESTON 1970 — A. F. Beeston: *The Arabic Language Today*. Hutchinson University Library, London, 1970.
- BIŠR 1966 — Kemāl Bišr: *Mazāhir at-taṭawwur fil-luġa al-'arabiyya al-mu'āšira*. *Al-Maġalla* No 114 (yunyū 1966), pp. 42—51.
- CANTINEAU-HELBAOUI 1953 — Jean Cantineau et Yussef Helbaoui: *Manuel élémentaire d'arabe oriental, Parler de Damas*. Klincksieck, Paris, 1953.
- COWAN D. 1958/68 — David Cowan: *Modern Literary Arabic*. Cambridge University Press, Cambridge, 1968 (I izd. 1958).
- DIEM 1974 — Werner Diem: *Hochsprache und Dialekt im Arabischen*. Untersuchungen zur heutigen arabischen Zweisprachigkeit. DMG, Kommissionsverlag Franz Steiner GmbH, Wiesbaden, 1974.
- FERGUSON 1959/64 — Charles A. Ferguson: Diglossia. *Language in Culture and Society*, ed. Dell Hymes. Harper and Row, New York; Evanston, London, 1964, pp. 429—439. Ranije u *Word* 15 (1959), pp. 325—340.
- FERGUSON 1959/68 — Charles A. Ferguson: Myths about Arabic. *Readings in the Sociology of Language*, ed. Joshua Fishman. Mouton, The Hague — Paris, 1970 (1. print. 1968), pp. 375—381. Ranije u: *Languages and Linguistic Monograph Series*. Georgetown University, 12 (1959), pp. 75—82.
- FISHMAN 1972 — Joshua Fishman: *The Sociology of Language*. Newbury House Publishers, Rowley (Mass.), 1972.
- GAMAL-ELDIN 1967 — Saad M. Gamal-Eldin: *A Syntactic Study of Egyptian Colloquial Arabic*. Mouton, The Hague — Paris, 1967.
- GUHMAN 1970 — M. M. Guhman: *Literaturnyj jazyk. Obščeye jazykoznanije*. »Nauka«, Moskva, 1970, pp. 502—548.

- HARRELL 1957 — Richard S. Harrell: *The Phonology of Colloquial Egyptian Arabic*. American Council of Learned Societies, New York, 1957.
- HAUGEN 1966 — Einar Haugen: Dialect, Language, Nation. *American Anthropologist* 68 (1966), pp. 922—935. Kasnije u *Sociolinguistics*, ed. J. B. Pride and Janet Holmes. Pinguin Books, Harmondsworth, 1972, pp. 97—111. Naš prevod: Ajnar Haugen: Dijalekt, jezik, nacija. *Kultura* (Beograd), No 25 (1974), 74—88, prev. Boris Hlebec.
- HUTTERER 1968 — C. J. Hutterer: Sieben Thesen zur Dialektforschung *Acta Linguistica* (Budapest), T. XVIII, Fsc. 3—4 (1968), pp. 279—286.
- JANKOVIĆ 1963 — Srđan Janković: Oko diglosije u arapskom. *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu*, knj. I, 1963, pp. 239—263.
- JANKOVIĆ 1973 — Srđan Janković: Fenomen diglosije u jeziku. *Treći program Radio-Beograda*, leto 1973, pp. 193—202.
- JOMIER 1964 — Jacques Jomier O. P.: *Manuel d'arabe égyptien* (Parler du Caire), Préface de Jean Lecerf. Klincksieck, Paris, 1964.
- KAYE 1970 — Alan S. Kaye: Modern Standard Arabic and the Colloquials. *Lingua* 24 (1970), pp. 374—391.
- KLOSS 1966 — Heinz Kloss: Types of Multilingual Communities, A Discussion of Ten Variables. *Explorations in Sociolinguistics*, ed. Stanley Lieberman. Indiana University, Bloomington; Mouton and Co., The Hague, 1966, pp. 7—17.
- KOVALEV—ŠARBATOV 1960 — Aleksandr Aleksandrovič Kovaljev, Grigorij Šamilevič Šarbatov: *Učebnik arapskoga jazyka*. Izd. Literaturny na inostrannyh jazykah, Moskva, 1960.
- KRAČKOVSKIJ 1946 — Ignatij Julijanovič Kračkovskij: Predislovije (K kn.: H. Baranov: *Arabsko-Russkij slovar' sovremenno-go literaturnogo jazyka*) 1946. *Izbrannyje sočinenija* I (I. J. Kračkovskogo). Izd. AN SSSR, Moskva—Leningrad, 1955, pp. 319—334.
- LECERF 1932—33 — Jean Lecerf: Littérature dialectale et renaissance arabe moderne. *BEO*, 1932, II, 2, pp. 179—258; 1933, III, pp. 43—175.
- MARÇAIS 1930—31/61 — William Marçais: La Langue arabe (I. La Diglossie arabe, II. La Langue arabe dans l'Afrique du Nord, III. L'Arabe écrit et l'arabe parlé dans l'enseignement secondaire). — *William Marçais, Articles et Conférences*, Paris, 1961, pp. 83—110. Ranije u: *L'Enseignement public*, *Revue pédagogique*, Paris, Delgrave, No 12 (dec. 1930) — I, No 1 (jan. 1931) — II, No 2 (feb. 1931) — III.

- MITCHELL 1962 — T. F. Mitchell: *Colloquial Arabic, The Living Language of Egypt*. (The Teach Yourself Books). The English Universities Press LTD, London, 1962.
- MONTEIL 1960 — Vincent Monteil: *L'Arabe moderne*. Klincksieck, Paris, 1960.
- PELLAT 1952 — Charles Pellat: *L'Arabe vivant, Mots arabes groupés d'après le sens et vocabulaire fondamental de l'arabe moderne*. Adrien-Maisonneuve, Paris, 1952.
- ROBINS 1964/66 — R. H. Robins: *General Linguistics, An Introductory Survey*. Longsman, London, 1966. (Third Impr., I Impr., 1964).
- SMEATON 1956 — Hunter B. Smeaton: Some Problems in the Description of Arabic. *Word*, 12, No 3 (1956), pp. 357—368.
- STEWART 1968/70 — Williman A. Stewart: A Sociolinguistic Typology for Describing National Multilingualism. *Readings in the Sociology of Language*, ed. J. Fishman. Mouton, The Hague — Paris, 1970 (2. print.), pp. 531—545 (1. print. 1968). Naš prevod: Sociolingvistička tipologija za opisivanje nacionalne višezječnosti. *Pregled* (Sarajevo), god. LXV, No 1 (jan. 1975), pp. 91—105, prev. Gordana Đurić.
- ŠARBATOV 1961 — Grigorij Šamilevič Šarbatov: *Sovremennyj arabskij jazyk*. Izd. Vostočnoj literatury, Moskva, 1961.
- ŠARBATOV 1965 — G. Š. Šarbatov: Problema sootnošenija arabskogo literaturnogo jazyka i sovremennyh arabskih dialektov. *Semitskije jazyki*, Vyp. 2 (Č. 2), 2. izd., »Nauka«, Moskva, 1965, pp. 55—66.
- TOMICHE 1962 — Nada Tomiche: Les Parlers arabes d'Égypte. Matériaux pour une étude de géographie dialectale. *Études d'orientalisme dédiées à la mémoire de Levi-Provina*, T. II, 1962, pp. 767—779.
- TOMICHE 1964 — Nada Tomiche: *Le Parler arabe du Caire*. Mouton and Co., Paris — La Haye, 1964.
- TOMICHE 1968 — Nada Tomiche: La Situation linguistiques en Égypte. *Le Langage*, sous la direction d'André Martinet. Encyclopédie de la Pléiade, Edition Gallimard, Paris, 1968, pp. 1174—1187.
- WEHR 1952 — Hans Wehr: *Arabisches Wörterbuch für die Schriftsprache der Gegenwart*. Otto Harrassowitz, Leipzig, 1952.
- WEHR 1957 — Hans Wehr: *L'Arabe Moderne*, v. 'ARABIYYA EI 1957, pp. 590a—592a.
- WEHR—COWAN 1961/66 — Hans Wehr, Milton Cowan, ed.: *A Dictionary of Modern Written Arabic*. Edited by J. Milton Cowan. Second Printing. Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1966 (Firth Print 1961).

- WEINREICH 1954/68 — Uriel Weinreich: Is a Structural Dialectology Possible? *Readings in the Sociology of Language*, ed. J. Fishman. Mouton, The Hague — Paris, 1970. Second Print., pp. 305—313. Ranije u: *Word* 14 (1954), pp. 388—400.
- AL-YĀZIGĪ 1899/901 — Ibrāhīm al-Yāziġī: *Luġat al-ġarāid*, izd. Muṣṭafā Tawfīq, al-Qāhira, 1319 (1901). Ranije u: *aḍ-Ḍiyā'* (Kairo), I, 1898—1899.
- ŽIRMUNSKIJ 1968 — V. M. Žirmunskij: Problema social'noj diferencijaciji jazykov. *Jazyk i obščestvo*, »Nauka«, Moskva, 1968, pp. 22—38.

S u m m a r y

THE POLES OF DIGLOSSIA IN ARABIC

The foregoing text deals with the sociocultural identification of what the author terms the *poles* of diglossia in Arabic (based on the material of language usage in contemporary Egypt). The poles of diglossia are understood to be the H and L varieties established by Ferguson, i. e. two mutually contrasted, structurally highly differentiated idioms, each with strict functional allocations in the speakers' verbal repertoire. Namely, H and L varieties constitute diglossia, but their closes sociolinguistic identification is seen as a prerequisite to a better understanding of the phenomenon of diglossia as such.

The H variety is represented by modern literary Arabic. If we want to determine it more closely, we must point out two things: it grew on a foundation of classical Arabic rather than on that of some prestige dialect on the one hand, and its use in the Egyptian sociocultural setting gave rise to variant differences at the standard-language level on the other. It, then, represents a contemporary standard-language realization of literary Arabic, with certain standard variant characteristics in relation to the use of contemporary literary Arabic in other Arab sociocultural settings.

In analyzing the L variety in the concrete Egyptian situation the author has dropped the term »Egyptian colloquial dialect« frequently used in Arabic linguistic studies, because of its diffuseness and the general imprecision in the use of the term »dialect« itself. For, the author claims, such a term could be used for any local dialect or speech on the territory of Egypt and would thus not be an adequate label for the L variety. Using Stewart's sociolinguistic typology of language idioms, the author comes to the conclusion that the L variety is properly represented by the Cairo speech, playing the role of the colloquial semi-standard in all of Egypt. It is hierarchically superposed in respect to all the remaining local types of speech in Egypt, both by the breadth of its usage

and by its functional superiority. It is the real representative, within Egypt, of the L variety as the *Egyptian vernacular* (this term has not yet gained widespread usage in Arabic linguistic studies, especially those practiced in Europe, but has good chances of spreading and replacing the traditional but inadequate term, »the Egyptian colloquial dialect«). The L variety is, thus, vernacularized Cairo speech.